

UN TRESORET TARDOROMÀ AL TOSSAL DE LES BASSES (ALACANT)

A SMALL LATE ROMAN TREASURE IN TOSSAL DE LES BASSES (ALICANTE)

IMMACULADA GARRIGÓS I ALBERT

Resumen

L'estudi següent presenta la troballa monetària esdevinguda durant les excavacions arqueològiques a l'enclavament del Tossal de les Basses (Alacant), a una vil·la romana de cronologia molt ampla. Es realitza una catalogació del tresoret, amb un període que compren els segles IV-V dC, com també consideracions sobre circulació monetària a l'assentament així com a les comarques meridionals del País Valencià.

Paraules clau. Tossal de les Basses, vil·la romana, antiguitat tardana, tresoret, ponderal.

Abstract

This paper studies the coins discovered during the archaeological excavations carried out in the site of Tossal de les Basses (Alicante), a Roman villa with a very wide chronology. The small treasure is catalogued in a period between the 4th and 5th centuries AD. We also propose certain ideas regarding monetary circulation in the settlement, as well as in the southern regions of the Valencia Community.

Key words. Tossal de les Basses, Roman villa, Late Antiquity, small treasure.

Para citar este artículo / To cite this article: Garrigós i Albert. I. (2016). Un tresoret tardoromà al Tossal de les Basses (Alacant). *Lucentum*, XXXV, 245-264. doi: 10.14198/LVCENTVM2016.35.14

Para enlazar con este artículo / To link to this article:
<http://dx.doi.org/10.14198/LVCENTVM2016.35.14>

UN TRESORET TARDOROMÀ AL TOSSAL DE LES BASSES (ALACANT)

A SMALL LATE ROMAN TREASURE IN TOSSAL DE LES BASSES (ALICANTE)

IMMACULADA GARRIGÓS I ALBERT

*A Marcos Lumbreras Voigt;
company de lluita incansable*

El present estudi vol donar continuïtat als treballs publicats (Garrigós, 2013b i en premsa) sobre alguns dels jaciments amb troballes monetàries del terme municipal d'Alacant que es troben dipositades als fons del MUSA (Museu de la ciutat d'Alacant)¹. En aquest cas ens centrem en un tresoret que va aparèixer a una de les vil·les del Tossal de les Basses amb una cronologia que ens du fins a l'antiguitat tardana.

1. EL TOSSAL DE LES BASSES

Situat dins el terme municipal d'Alacant a la zona de l'Albufereta (Fig. 1), amb una extensió de 0,4 ha, ha estat definit com un hàbitat a l'aire lliure –poblat–, amb part d'un assentament industrial –vil·les–, necròpolis, viaris, fortificació, terrisseria, etc. L'adscripció cultural i cronològica de l'enclavament va des del neolític fins a l'antiguitat tardana, és a dir fins al s. VIII dC.

Durant les dècades anteriors (1984-2006) s'han dut a terme diverses intervencions on s'han exhumat diferents estructures que documenten l'existència d'un poblat ibèric emmurallat –amb possible doble recinte–, una zona industrial periurbana ibèrica amb forns (ceràmics i de foneria de metalls), viaris i necròpolis d'incineració, així com diferents vil·les romanes (amb murs, pous, basses, plataformes de *torcularium*, forns de calç, etc.) i enterraments d'època tardana. Alguns d'aquests treballs arqueològics els esmentem aquí (Mula i Rosser, 1993; Rosser *et alii*, 1992 i 2007; Lumbreras, 2002a i 2002b; Ortega, 2002; Rosser i Fuentes, 2007; Rosser i Soler, 2015), però sense ànim d'aprofundir-hi ja que el nostre estudi versa sobre altres aspectes.

Durant la dècada dels anys 90 del passat segle i els primers anys de la present centúria es van desenvolupar campanyes d'excavació al Tossal de les Basses-Chinchorro, en les quals van documentar-se restes que abraçaven un període molt ample que va des del neolític fins a l'antiguitat tardana (Rosser *et alii*, 2007, 59-63). En 2002 es van realitzar una sèrie de sondatges arqueològics amb resultats positius a la zona, que podrien pertànyer a un hàbitat a l'aire lliure amb una adscripció cultural d'època ibèrica –s. IV aC– (Lumbreras, 2002a i 2002b) però també es van excavar les restes d'un poblat ibèric amb una cronologia que va del s. V al III aC (Ortega, 2002). Durant els anys següents es va continuar amb una sèrie d'intervencions arqueològiques que van proporcionar innegables resultats, com es pot observar al catàleg que es va fer amb motiu d'una exposició sobre l'enclavament i els materials apareguts en ell (Rosser i Fuentes, 2007).

Convé destacar que durant les intervencions dutes a terme els últims anys es van exhumar un nombre considerable de troballes monetàries que es troben dipositades al MUSA, tot i que no han estat incloses en el present estudi. No obstant això, volem destacar entre elles l'existència de: un parell d'asos republicans encunyats a Roma i un sextant del mateix període; altre as dels ss. I-II dC del qual desconeixem l'adscripció a conseqüència del seu mal estat, mentre que dels ss. II-III dC altra peça que podria ser un as o un sesterci de la qual tampoc vam poder aclarir-ne més a causa de la pèssima conservació. Hi ha entre les peces tres *nummi* –dos d'ells podrien ser de factura vàndala–, si bé entre les no restaurades trobem un exemplar d'*Ebusus*, altre de *Saitabi*, tres asos republicans i set *nummi* més d'atribució indeterminada, dos dels quals també podrien ser vàndals (Garrigós, 2013a, 46). A banda dels bronzes esmentats, sembla que hi ha constància de quatre monedes que formen part de dipòsits funeraris als enterraments estudiats recentment (Rosser i Soler, 2015, 156), encara que desconeixem la tipologia i cronologia a la qual pertanyen aquestes peces.

1. Volem expressar el nostre agraïment a C. Fuentes i J. Giménez per possibilitar la realització de l'estudi següent; a T. Hurtado pels consells i suggeriments; i a P. Luque per l'ajuda gràfica.

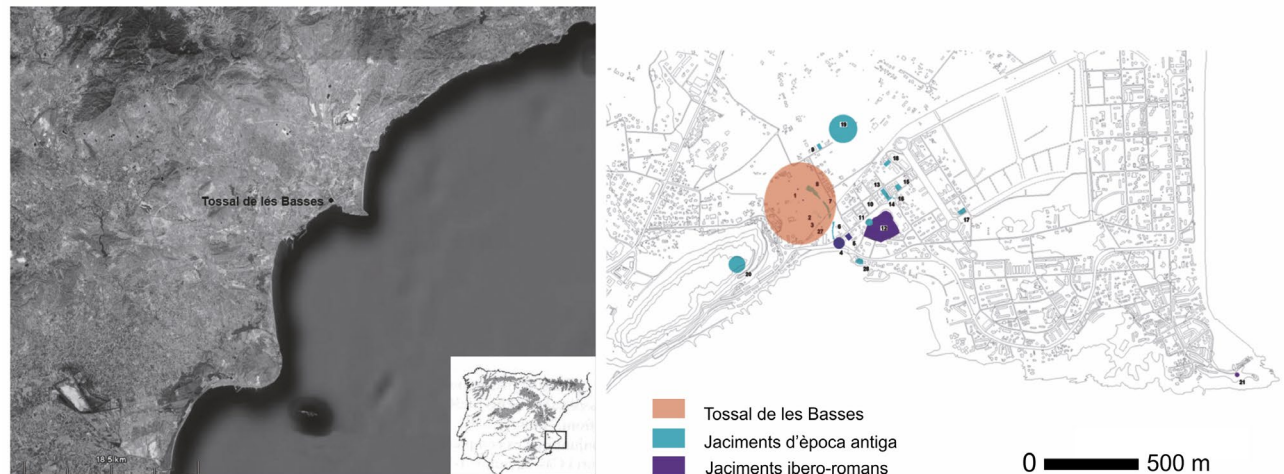

Figura 1: Situació geogràfica de l'àmbit d'estudi (elaboració pròpia a partir de la font de Patrimoni Cultural).

2. ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA A UNA VIL·LA DE L'ANTIGUITAT TARDANA

Al Tossal de les Basses va aparèixer en abril de 2005 una concentració de monedes a una estança d'una de les vil·les excavades i adscrita a l'antiguitat tardana (Fig. 2). Es tracta d'un lot de 77 peces de bronze

Figura 2: Troballa tresoret (Font: ARPA Patrimoni, S.L.).

juntament amb un ponderal del mateix metall de forma troncocònica, encara que de tipologia diferent a la documentada en altres jaciments on han aparegut associats a dipòsits monetaris (Marot, 2000-2001, 139). Aquests objectes s'empraven per a comprovar el pes dels metalls, de mercaderies valuoses com també de valors monetaris determinats. Un bon exemple d'això és el ponderal d'aquest conjunt, amb un pes de 20,5 gr i un gruix de 0,85 mm; és de tipus circular amb la base més ampla (23 mm) que la part superior (21 mm). La peça presenta un orifici central de forma quadrada. En la part de dalt d'aquesta s'observa una línia incisa que creua la superfície i un cercle en relleu que envolta el forat (encara que prou desgastat s'aprecia el dibuix), mentre que en la base s'hi troba un cercle incís que rodeja la perforació.

Segons un dels informes preliminars realitzats per ARPA Patrimoni, S.L. al sector 7 es va localitzar la continuació dels murs d'una vil·la romana altimperial que prèviament s'havia excavat i documentat al sector 3 (Fig. 3). A la zona sud hi havien dues estances quadrades de grandària mitjana, orientades de manera diferent a la resta, on van aparèixer materials del segle V dC que segons es va interpretar podrien correspondre a una reocupació de part de la vil·la en època tardana. Va ser en una d'aquestes habitacions on es va trobar el dipòsit de monedes de bronze (TB'05, sector 7, UE 15, vil·la tardana) que, una vegada restaurat, vam catalogar.

Convé recordar les limitacions que pel moment ofereix la valoració d'aquest conjunt monetari, ja siga per la mala conservació dels exemplars com per la carència d'estudis estratigràfics en detall als quals es vincula, per a entendre quan van deixar de circular les peces. Malauradament no disposem de la cronologia de la resta dels materials i per tant desconeixem el context arqueològic amb precisió, fet que ens ajudaria a entendre l'alt grau de desgast dels bronzes. Tal i com assenyala Doménech (2009, 735), sovint el

Figura 3: Tossal de les Basses. Situació del sector 7 a l'enclavament (Font: Patrimoni Cultural).

numismàtic aborda l'estudi de les monedes sense les referències del context, com tampoc dels materials ni l'estratigrafia, de manera que la informació obtinguda és esbiaixada pel que fa a l'ús i la circulació de les peces i no tant per l'absència d'informació, sinó per incompleta (materials no estudiats o en fase de fer-ho)

o bé perquè no es té accés a ella. Cal destacar la importància d'aquesta indicació perquè com apunta Lledó (2004, 121), la configuració de la massa monetària durant els segles V i VI –abastiment gairebé nul a la península des de començament del s. V dC– va ser singular, de manera que conèixer el vincle existent entre

aquesta troballa i el context arqueològic en el qual va aparèixer ajudaria a entendre considerablement el moment de tancament o circulació dels bronzes.

3. ANÀLISI DE LA MASSA MONETÀRIA

Quant al conjunt observem que l'exemplar més antic és un bronze de Crisp de l'any 319 dC mentre que el més modern un d'Arcadi (383-408 dC) tot i que tenim dubtes amb quatre *nummi* que podrien ser vàndals i durien la data del repertori cap a ben entrat el segle V dC. Juntament al dipòsit de monedes hi havia, com hem esmentat anteriorment, un ponderal de bronze de forma troncocònica. Aquest lot inèdit de 77 peces podria tractar-se d'una ocultació o bé d'un tresoret, perquè com bé assenyala Marot (1999, 153), els dipòsits compostos per moneda de bronze corresponen, de manera predominant, a la protecció per part de la població civil de la seua riquesa.

Els *nummi* d'aquests segles generalment es troben en mal estat de conservació o bé molt desgastats a causa de la mal anomenada «residualitat» monetària, altres en canvi es troben fragmentats o amb els cantells trencats. Aqueixa última alteració física de la peça pot correspondre en ocasions a la necessitat d'adaptar el pes dels bronzes vells al continu minvament metrològic del *nummus*, fet documentat en contextos datats en la segona meitat del s. V que perdura durant la primera meitat de la següent centúria (Marot *et alii*, 2000, 510). En aquest sentit hi trobem alguns exemplars, possiblement retallats, del conjunt estudiat (núm. 10, 21, 47, 53 i 75). Factors com aquests han dificultat la catalogació, identificant en pocs casos l'emperador i en menys ocasions les seques on van ser emesos. En

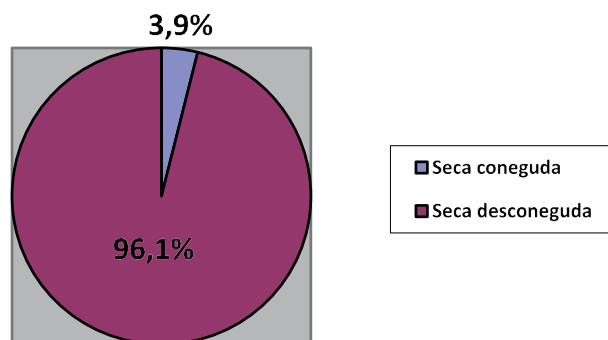

Figura 4: Gràfic amb percentatges de monedes amb seca adscrita.

altres moments, tan sols s'han pogut adscriure a un període gràcies a la iconografia del revers que sol ser característica d'un temps molt concret. Convé recordar que tan els anversos –cascos i cuirasses– com els reversos de les monedes d'aquest moment, comencen a mostrar a finals del s. III dC una iconografia amb una «acusada agressivitat» (López, 1999, 129).

Entre les seques trobem de les dues zones de l'Imperi, encara que el nombre de llocs identificats és molt reduït ja que sols hem reconegut una moneda que podria pertànyer a la seca occidental d'*Aquileia* mentre que s'han registrat tres possibles seques orientals, com seria el cas de Tessalònica amb una peça i altra d'elles amb dubtes d'adscripció que podria correspondre bé a Constantinoble bé a Cízic, fet que equivaldria al 3,9% d'exemplars amb procedència coneguda. Tanmateix, el gruix de *nummi* apareguts dels quals no ha estat possible identificar el lloc d'encunyació conforma el 96,1% de 77 monedes com podem veure al gràfic, cosa que deixa patent el baix percentatge de bronzes amb seca adscrita (Fig. 4).

Tipus	Dinasties			Indet.	Total	%
	Constantiniana (306-363 dC)	Valentiniana (364-378 dC)	Teodosiana (378-408 dC)			
<i>VIRT EXERC</i>	1				1	1,30
<i>SPES REIPVBLICE o REIPVBLICAE</i>	4	2			6	7,79
<i>SALVS REI PVBLICAE</i>			1		1	1,30
<i>FEL TEMP REPARATIO (FH)</i>	10				10	12,99
<i>GLORIA ROMANORVM</i>		1		2	3	3,90
<i>SECVRITAS REIPVBLICAE</i>		1			1	1,30
<i>VOTA PVBLICA</i>				2	2	2,60
<i>VICTORIA AVGG o AVGGG</i>	1			2	3	3,90
<i>REPARATIO REIPVB</i>			1		1	1,30
<i>Victoria alada o de front</i>			12		12	15,58
Altres	1		1	18	20	25,97
Indeterminades				17	17	22,08
Total	17	4	15	41	77	
%	22,08	5,19	19,48	53,25	100	100

Figura 5: Quadre-resum per tipus monetaris i dinasties.

Com es pot observar a la figura 5, hi predominen les peces indeterminades o de difícil atribució, que com ja hem comentat es deu a l'elevat desgast d'aquestes. A més a més, hem volgut reflectir al quadre-resum a quin període correspon el major nombre d'exemplars, destacant els dotze *nummi* amb Victòria alada o de front, seguits pels deu del tipus *falling horseman*.

3.1. EL SEGLE IV: 306-408 dC

Impulsada per Diocleciana, a finals de la centúria anterior es realitza una reforma político-administrativa i monetària destacada que va desembocar en un nou sistema de denominacions basat en el *nummus* com a bronze de referència. Al mateix temps la seca de Roma va perdre protagonisme i es va produir una multiplicació de tallers numismàtics a tot l'Imperi. Per altra banda i a nivell iconogràfic trobem que, durant el s. IV dC, la temàtica militar assoleix un paper destacat, essent especialment rica i variada als reversos de les peces, així com la imatge monetària que es mostra de l'emperador és de caire «agressiu, impetuós i de temperament bel·licós» (López, 1999, 123 i 130).

En efecte, al conjunt estudiat del Tossal de les Basses els tipus de reversos presenten aquestes característiques iconogràfiques com també s'ha documentat en diversos assentaments. A més a més, els *nummi* catalogats s'ajusten a la massa monetària circulant en altres enclavaments costaners del sud-est de la península, com podem comprovar a través dels treballs efectuats a la ciutat de Màlaga que ens mostren un conjunt de bronzes aparegut al teatre romà en un context del s. V dC –amb peces molt desgastades o senzillament frustes– on predominen, com apunta Mora (2001, 132), les emissions dels anys centrals i de la segona meitat del s. IV dC, on es troben «des dels *nummi* constantinians (reversos *uota publica*, *VICTORIAE DD AVGG Q NN* o *FEL TEMP REPARATIO*) i d'època valentiniana (revers *GLORIA ROMANORVM*), fins els de la família de Teodosi (sèries *SALVS REIPVBLICAE*, *VICTORIA AVGGG*)». Dit d'una altra manera, al Tossal de les Basses –vegeu Fig. 5– les troballes monetàries durant la dinastia valentiniana es redueixen considerablement per a augmentar-hi la presència a partir del 378 dC, tal i com succeeix a la resta d'assentaments de la península (Lledó, 2007, 175). En aquest sentit pensem que el lot de peces trobades al Tossal està estretament vinculat als processos inflacionistes de l'Imperi durant aquest segle i que s'ajusta al numerari circulant a la zona. El mòdul (entre 20,8 i 11,2 mm.) i el pes (oscil·la entre 2,6 i 0,7gr) dels bronzes analitzats són els habituals per a aquesta centúria i trobem a banda d'això alguns exemplars retallats o partits, com també podria haver-hi alguna emissió irregular al conjunt que a causa del desgast no hem pogut identificar.

3.1.1. El període 306-363 dC

D'aquest moment, en què l'Imperi va estar governat per la dinastia constantiniana, és del que més monedes s'han identificat, constituint el 22,08% de tot el conjunt. Una de les causes per a entendre per què el numerari es fa corrent a partir del 330, l'explica Depeyrot (1996, 212) mitjançant l'augment de les encunyacions ordenades pels emperadors amb la intenció de reforçar la massa ja circulant, cosa que va provocar un desbordament de petita moneda als mercats. Això es deu també al fet que a partir del 350 dC es produeix un augment destacable en l'aprovisionament que coincideix amb les reformes realitzades el mateix any, i que correspon amb l'arribada de numerari de Constanci II i del tipus tan difós i de representació tan agressiva de «genet caigut». Com apunta López (1999, 131) és significatiu que siga amb aquest emperador «protocol·lari i estàtic» i no amb un altre amb qui es produïxca aquesta contradicció iconogràfica, però la violència del moment i la voluntat de conquesta eren les normes a seguir.

Un dels primers exemplars dels quals tractarem és un *nummus* probablement encunyat a Tessalònica l'any 319 dC (núm. 1) sota el regnat de Constantí i que pertany al seu fill Crisp, nomenat cèsar d'Occident l'any 317 dC. La peça no és massa freqüent i en el revers presenta una figura masculina portant globus i alçant mà dreta sobre suposat plànol de campament, la llegenda d'aquest tipus és *VIRT EXERC*. Els successors de Constantí van ser els seus tres fills: Constantí II, Constant i Constanci II, i és d'aquests tres descendents dels qui més exemplars disposem al conjunt. Constantí II (amb tant sols un any d'edat) va ser proclamat cèsar d'Occident el mateix any que el seu germanastre Crisp i proclamat august l'any 337 dC, quan va morir el seu pare, fent-se càrrec del govern de territoris com la Gàl·lia, Hispània, Britània i Germània. A la seua mort (340 dC) va ser el seu germà Constant –que estava al front de les províncies d'Itàlia, Àfrica i Il·líria– qui va assumir el govern dels territoris que estaven sota el seu comandament. De Constanci II és el *nummus* encunyat entre 337-361 dC (núm. 2), el revers del qual és il·legible. Per altre costat, tenim dos *nummi* del tipus *SPES* al revers, un d'atribució dubtosa entre Constanci II o Julià, encunyat entre 355-363 dC (núm. 3) i l'altre de Julià batut entre 361-363 dC (núm. 4).

De la primera meitat de la centúria trobem 16 monedes que s'han pogut adscriure a algun tipus iconogràfic i per tant enquadrar-les en una cronologia concreta, però de les quals desconexem l'atribució exacta a un emperador o fins i tot a alguna seca (vegeu quadre-resum Fig. 5). Altres tipus representats han estat els de *victoria augusti* i *victoria augg* dels quals tenim tres exemplars, dos d'ells (núm. 27-28) haurien estat batuts entre el 337 i 364 dC.

De la segona meitat del segle trobem una sèrie d'exemplars encunyats entre 350-361 dC que corresponen a *FEL TEMP REPARATIO* amb soldat a

l'esquerra que llanceja genet caigut (*falling horseman*: FH), tipus però, que deixarà de dominar el numerari després del 357 dC (López, 1999, 132). Es tracta del model més representat, no sols entre les peces associades a un emperador i ja descrites abans, sinó entre les d'atribució indeterminada. Altrament, no descartem que part d'aquestes monedes pogueren ser imitacions dels seus prototips com hem esmentat anteriorment –atès l'alt grau de desgast–, ja que la inflació del moment acompanyada de la reduïda arribada de peces oficials, va augmentar de manera considerable la demanda de numerari. Convé subratllar que a diferents enclavaments mediterranis costaners de la península, una part destacada de les emissions no oficials podrien haver-hi estat batudes amb posterioritat a les legals i van configurar un capítol important de la massa monetària activa tant de la segona meitat del segle IV com del V dC (Marot, 1997, 161-162; Marot, 2000-2001, 135). D'aquest tipus comptem amb deu exemplars (núm. 7-16) dels quals hem pogut aclarir la seca en alguns casos, com dos d'ells que podrien haver-s'hi batut a Constantinoble, encara que tenim dubtes entre aquesta i la d'*Aquileia* per a la peça núm. 7 i entre la primera i Cízic en el cas de la núm. 8. Juntament amb el model descrit trobem que el segon més ben representat és el de *SPES* (núm. 17-20), on els exemplars esmentats van ser encunyats entre els anys 355-363 dC, bé sota el mandat de Constanci II bé sota el de Julià. Tanmateix, en el cas de les quatre peces ignorem l'atribució encara que són dubtoses dues d'elles pel mal estat de conservació (núm. 19-20).

3.1.2. El període 364-408 dC

De l'etapa que ara tractarem tenim 19 peces que constitueixen el 24,67% de bronzes adscrits. Aquesta, l'hem dividida en dos moments que van del 364-378 (dinastia valentiniana) i del 378-408 dC (dinastia teodosiana). De Julià (361-363 dC) a Arcadi (395-408 dC) el repertori iconogràfic que apareix al revers de les monedes es redueix a la meitat, passant de 30 a 15 temes (López, 1999, 134). Així, del tipus *GLORIA ROMANORVM* tenim tres *nummi* (núm. 21-23) encunyats entre 364-392 dC dels quals desconexem la seca i l'atribució a l'emperador. Altra peça d'atribució indeterminada i seca desconeguda (núm. 24) és una del tipus *SECVRITAS REIPVBLICAE* realitzada entre 364-378 dC. Dels *nummi* amb corona i vots a l'interior o *VOTA PVBLICA* són dos exemplars, un que hauria estat emès entre el 347 i 383 dC (núm. 26) i altre (núm. 25) on gairebé es pot llegir la llegenda cosa que ens impossibilita afinar el període en el qual es va encunyar, assignant-lo a un de molt més ampli que aniria del 318 al 388 dC.

De l'últim quart del segle IV i inicis del V dC tenim dues peces on trobem representats als emperadors Teodosi (núm. 5) i Arcadi (núm. 6). La primera realitzada entre 383-394 dC, mentre que a l'altra –amb una

iconografia a l'anvers molt semblant a l'anterior i amb la mateixa fórmula a la llegenda–, es pot llegir el nom de l'emperador Arcadi i està adscrita a la cronologia d'aquest (383-408 dC). La part d'exemplars d'atribució indeterminada l'encetem amb el tipus *VICTORIA AVGGG* (núm. 27-29) encunyat sobretot entre els anys 364 i 408 dC, que pel mal estat de conservació ens limita l'adscripció, tal i com ens passava amb monedes anteriors. Així, la peça núm. 29 es va realitzar possiblement sota el regnat d'Honorius (395-402 dC), però com a conseqüència de les poques lletres que poden llegir-se a l'anvers no ho podem assegurar, en canvi la núm. 27 l'hem associada a un període anterior. Del tipus *REPARATIO REIPVB* hi ha una moneda (núm. 30) de la qual desconexem la seca i amb una cronologia que podria estar entre els anys 378-383 dC. Per a tancar l'apartat, tractarem les monedes on apareix representat algun tipus de Victòria, com els sis exemplars que corresponen a finals del segle IV i/o principis del V dC, dels quals ignorem la seca i on al revers podem veure una figura femenina que hem associat a Victòria en diferents actituds, en un dels exemplars sembla que arrossega un captiu (núm. 31) mentre que en els altres apareix de front (núm. 32-36). No descartem que algunes d'aquestes peces puguin correspondre com proposa Lledó (2004, 122) a imitacions realitzades amb posterioritat a la cronologia d'emissió de les originals.

3.2. EL SEGLE V DC

Si la centúria anterior es caracteritza per l'elevada quantitat de numerari circulat –encara que amb daltabaixos–, aquest segle deixarà patent que l'economia monetària, tal i com sostenen alguns investigadors, continuava en regressió i que l'encunyació de moneda de bronze per part de les seques occidentals era molt reduïda, doncs el procés per a la fabricació implicava una sèrie de despeses que superaven el seu valor (Marot, 1999, 148). De fet es van promulgar una sèrie de lleis que limitaven el transport de monedes ja que aquestes eren fonamentals per a l'activitat comercial (Depeyrot, 1996, 185). Així doncs, l'aprovisionament de la península a nivell monetari va ser durant els últims anys del segle IV i inicis del següent, irregular, reduït i amb escassa incorporació de noves emissions al llarg de tota la centúria, fet que va determinar una circulació monetària d'una pobresa econòmica destacable, que com apunta Marot (1999, 151) convida a un abandó polític i administratiu del territori al qual s'afegiria més tard la incursió de poblacions germàniques. El clima d'inseguretat existent durant aquest període va provocar un increment de les ocultacions monetàries que es perllongaria durant pràcticament tot el segle V dC.

Una part destacada del conjunt del Tossal l'hem adscrita a finals del s. IV i/o primera meitat del V dC. Hi ha dubtes de cronologia a causa de l'elevat desgast dels bronzes, fet que impossibilita associar-los

a un emperador o moment concret, ja que molts dels tipus iconogràfics es repeteixen durant períodes molt dilatats en el temps. Cal fer una especial referència als enclavaments de la Tarraconense analitzats per Lledó (2004, 121-122) –en especial *Barcino*–, on els bronzes batuts entre el 335-378 constitueixen més del 50% de les troballes en contextos del s. V mentre que un percentatge menor d'aquests (32,56%) ho fan per al s. VI dC, en canvi en nivells del s. V les encunyacions teodosianes de 378-408 són inferiors al 20% però suposen més del 50% en estrats del VI dC. Convé recordar per tant, que segons l'informe preliminar de la intervenció arqueològica a la zona d'estudi on es va trobar el tresoret, els materials que van aparèixer corresponen al s. V dC, encara que no disposem d'informació detallada de la cronologia de l'estrat. Un cop aquesta estiga disponible, podrien realitzar-se valoracions exhaustives sobre l'últim moment de circulació del lot i per tant del seu tancament. Tot i així, les dades aportades per Lledó poden acostar-nos al funcionament d'aquests bronzes a la vil·la del Tossal.

3.3. MONEDES NO CLASSIFICABLES DELS SEGLES IV I V DC

El gruix de les peces que conformen el material estudiat no ha pogut ser classificat a causa del mal estat de conservació. En certs exemplars es pot observar a l'anvers un bust o cap a la dreta, mentre que al revers alguna figura impossible d'adscriure a un tipus dels existents durant aquest període. En aquest sentit al present apartat, i dins d'atribució indeterminada, hem col·locat aquells *nummi* dels quals es podia veure quelcom a una de les cares. Per contra, els bronzes que han estat classificats com a indeterminats és perquè tant a l'anvers com al revers són totalment il·legibles.

En el conjunt hi ha 18 *nummi* del segle IV o finals d'aquest i principis del V dC d'atribució indeterminada dels quals ignorem la seca on van ser encunyats. No excloem que una part d'aquests bronzes pogueren ser imitacions realitzades de manera ulterior a l'emissió oficial de les peces com va assenyalar en el seu moment Marot (2000-2001, 135-137). En la majoria dels casos una de les cares és il·legible i en altres exemplars, tot i que es pot observar alguna imatge –tant a l'anvers com al revers–, aquesta tampoc ens permet la classificació correcta per l'elevat grau de desgast. Aquest és el cas de 15 monedes on es veu sols una de les cares –l'anvers–, però sempre es repeteix el mateix tipus de bust o cap (a la dreta, a l'esquerra, o de front) amb determinats elements distintius –diademes, cuirassa, etc.– (núm. 43-45, 48-50, 52-60). Als altres tres bronzes distingim almenys la iconografia del revers: a la peça 46 trobem una figura de peu a l'esquerra, en el cas de la 47 dues figures enfrontades, mentre que a la 51 sols podem observar una figura de peu a l'esquerra, possiblement amb els braços oberts. Entre les indeterminades el nombre existent també és elevat a causa del pèssim estat de conservació, de manera que comptem

amb 17 exemplars (núm. 61-77) amb una cronologia que oscil·la entre els segles IV i V dC.

3.4. ENCUNYACIONS VÀNDALES

Aquest període es caracteritza per la desaparició d'algunes emissions a la part occidental de l'Imperi que seran substituïdes per altres de tipus *bàrbar*. Com hem comentat anteriorment, les encunyacions de bronze –a partir del 402 dC– eren gairebé residuals ja que s'havien suspès a Occident i les poques seques que batiën moneda ho feien en quantitats reduïdes. Això provocà que les seques bàrbares, en aquest cas les vàndales, assumiren la funció d'encunyar moneda, com ho havien fet anteriorment les imperials. Aquestes, tal i com sosté Depeyrot (1996, 214), «van emetre gran quantitat de xicotets bronzes que es van difondre per les ciutats de la costa mediterrània. A aquests bronzes petits se sumaren les emissions locals de *nummi*, així com els vells bronzes dels segles III i IV, posats en circulació per les poblacions». Aquesta seria una de les explicacions per a entendre l'existència d'aquest tipus d'exemplars a la zona costanera del País Valencià i per a justificar-ne l'elevat grau de desgast de les peces dels segles anteriors per l'ús perllongat. En els últims temps els estudis numismàtics en relació a l'arqueologia han avançat de manera considerable, sobretot i com afirma Doménech (2009, 741), pel que fa a «detectar fenòmens de pervivències en el numerari» especialment en el cas dels bronzes baiximperials del s. IV dC que continuen en circulació durant el període altmedieval. Aquest fet s'ha evidenciat en el numerari del s. IV que a banda de mantenir-se en circulació, preval a les troballes del s. VI (Marot *et alii*, 2000, 509).

Pel que fa al conjunt del Tossal, hi ha peces que podríem denominar del tipus Victòria i que han estat classificades com a possibles *nummi* vàndals per la tipologia, però presenten un pes de gairebé el doble respecte als del mateix patró trobats al carrer Alona –Alacant– (Marot *et alii*, 2000), fet que ens fa dubtar en aquest aspecte. A les quatre peces l'anvers se simplifica –bust o cap a la dreta– i al revers trobem una Victòria alada (núm. 39-40), mentre que altres vegades es troba a l'esquerra amb els braços arquejats al costat del cos (núm. 41) o bé de peu a esquerra sostenint corona (núm. 42). Al mateix jaciment però a altra zona –com hem esmentat a l'apartat I– trobem un parell de *nummi* d'atribució indeterminada que pertanyen a aquest moment i que ens mostren una factura molt semblant.

IV. CIRCULACIÓ MONETÀRIA A LES COMARQUES MERIDIONALS DEL PAÍS VALENCIÀ

Volem iniciar el recorregut d'aquest apartat al terme municipal d'Alacant, on es troba l'enclavament del

Tossal de les Basses, per a després continuar per la resta de les comarques meridionals valencianes en sentit nord-sud. Tractarem especialment els tresorers o bé ocultacions monetàries d'aquest període cronològic, tot i que esmentarem també altres troballes del mateix moment, si no de manera detallada —per no allargar el text— sí fent referència a la bibliografia existent sobre elles. Cal recordar que molts d'aquests dipòsits monetaris són fruit de troballes fortuïtes com també d'excavacions antigues de les quals la informació sobre el context és molt reduïda o inexistent, encara que no hem d'oblidar les troballes existents per recollides esporàdiques. L'excepció pel que fa a conjunts monetaris on sí han estat estudiats i publicats alguns dels contextos serien els casos de Benalúa (Marot *et alii*, 2000; Lara *et alii*, 2007), així com la troballa de Calp recuperada durant unes prospeccions superficials (Abascal i Alberola, 2010, 163). Tal i com assenyala Marot (1999, 152), sembla que els dipòsits de moneda i objectes de valor trobats al sud de la península han estat relacionats amb les lluites entre vàndals silings i les tropes visigodes l'any 416 o bé amb les campanyes dutes a terme pel *magister militum* Castinus el 421 dC.

D'aquesta manera i en relació al terme d'Alacant, tenim notícies d'un conjunt format per 83 monedes de principis del segle IV dC recuperades al derelict de l'emissari submarí de la platja de l'Albufereta (Ramón, 2010, 90). Altres peces serien les del Tossal de Manises, l'Albufereta i la zona de la Condomina (Ripollès, 1980, 66-67; Doménech, 2003b; Lledó, 2010, 42) així com diverses troballes dipositades al MARQ producte de les diferents intervencions efectuades al territori alacantí. Cal destacar també els *nummi* de les vil·les de Casa Ferrer I o de Parc de les Nacions (Garrigós, 2013b i en premsa); com també el nombre més reduït dels apareguts al c/ Afrodita, el Castell Ansaldó, el c/ Zeus i els esmentats a l'apartat primer de l'article recuperats a diferents llocs del Tossal de les Basses, sense oblidar els del casc antic de la ciutat, tant al c/ Balseta com a la Rambla de Méndez Núñez, a més dels de l'Illa de Tabarca (Garrigós, 2013a) als quals s'ha d'afegir un auri de l'emperador Honori o bé els *nummi* de Fontcalent (Doménech, 2003a, 72 i 92). D'altra banda i dins els casc urbà, a l'actual barri de Benalúa, va aparèixer a finals de la centúria anterior i els primers anys de l'actual, un conjunt de 148 monedes de bronze en tres espais diferents: el c/ Alona —88 numismes, dipositats al MUSA—, el c/ Pérez Medina i l'avinguda de Catedràtic Soler —53 i 7 peces respectivament, desades al MARQ— (Marot *et alii*, 2000; Lara *et alii*, 2007, 66-67). La zona ha estat relacionada amb espais de caràcter industrial, amb una cronologia tardana gràcies als materials datats en el s. VI i principis del VII dC, però també a llocs associats amb abocadors. Va ser en aquests últims on van aparèixer les troballes monetàries d'adscripció vàndala i bizantina, on predominen per a les primeres les sèries encunyades al segle VI emeses sota els governs de Trasamund i d'Hilderic (Marot *et alii*, 2000, 514). Tanmateix,

durant les intervencions practicades per Reynolds al mateix barri, hi ha constància de tres peces més: dues encunyacions vàndales d'Huneric i una bizantina amb un monograma (A) a una de les cares, totes elles dipositades al MARQ² com també ho està la peça trobada a Fontcalent i adscrita a aquest moment que podria tractar-se d'una imitació bàrbara.

Cap al nord, al *territorium* de *Dianium*, a l'Almadra (Setla-Mirarosa-Miraflor) es van trobar 15 monedes (Abascal i Gisbert, 1990-1991, 150-151), mentre que a l'assentament costaner de Punta de l'Arenal (Xàbia) 71 *nummi* —14 dels quals *minimi*, 4 vàndals i els 20 restants peces frústres— (Arroyo i Bolufer, 1988, 29-34). Si anem terra endins trobem que a enclavaments com els Llombos i Salloca (Planes) van aparèixer un parell de bronzes, a una de les coves de l'Alberri —la del Llidoner— es van trobar quatre i al Cofre (Cocentaina) altre, així com un possible *nummus* vàndal al Castellar —Alcoi— (Garrigós i Santos-Olmo, 2015), però al jaciment per antonomàsia de la zona, la Serreta (Alcoi, Cocentaina, Penàguila) es van recuperar 32 monedes, una d'elles al poblat i la resta al santuari (Garrigós i Mellado, 2004, 208-210).

Pel que fa als Banys de la Reina (Calp), destacar l'aparició durant unes prospeccions realitzades en 2007 d'un conjunt monetari de 152 peces, que per les seues característiques i per com va ser recuperat —pertany a una mateixa unitat estratigràfica superficial—, apunten què podria tractar-se de les restes d'un tresoret, que s'hauria dispersat per les tasques agrícoles realitzades a la zona i al qual no podria posar-se data de tancament. Del conjunt, 146 peces corresponen als segles IV-VI dC, on prevalen les emissions del s. IV dC amb 96 exemplars, mentre que 11 dels *nummi* són vàndals (Abascal i Alberola, 2010, 163-165). Cal no oblidar les 208 monedes existents fruit d'excavacions sistemàtiques on hi ha peces del període tractat (Abascal i Ripollès en Abascal *et alii*, 2007, 171-189). Si continuem cap al sud per la costa trobem que durant les intervencions realitzades durant els anys 80 del passat segle a l'Albir (l'Alfàs del Pi) es van exhumar a diferents UUEE de l'assentament 98 peces —el 95,16% pertany al segle IV— de les quals 36 són frústres (Arroyo, 1988, 155-156).

Del *territorium* d'*Ilici* s'han recuperat nombrosos exemplars per a aquest període com són: un tremis d'Arcadi i un sòlid d'Honori, a més d'un sòlid posterior de Majorià a la finca de la Sènia (Lledó, 2007, 175; Lledó, 2010, 40 i 42), mentre que del Ventorrillo de Carabasses, pròxim a l'Alcúdia, és un sòlid d'Honori (Abascal i Alberola, 2007, 87). De la colònia romana d'*Ilici* o jaciment de l'Alcúdia, s'han documentat a diferents espais i estrats 227 peces que pertanyen a les dinasties existents durant el s. IV dC (Abascal i

2. Volem manifestar el nostre agraïment a J.J. Ramón, del MARQ, que ens va facilitar informació sobre el material numismàtic existent a la institució.

Alberola, 2007). A més a més, s'han de tenir en compte les diferents ocultacions que han proporcionat abundant material: en 1917 i sota un carreu van aparèixer 72 monedes, gairebé totes de Constantí; l'any 1947 es van produir dues troballes a l'enclavament, una al sector 4B composta per 28 peces de bronze de diferent cronologia –de 222 a 375 dC– que podria haver-s'hi amagat a principis del segle V dC, mentre que l'altra al sector 4D, va proporcionar diverses joies i tres monedes d'or; l'any 1955 al departament G es van trobar 23 petits bronzes romans actualment il·localitzables; l'últim dels conjunts es va recuperar durant les excavacions dutes a terme en 1989 a una àrea de vivendes associades a un moment tardà, on van aparèixer dins d'una àmfora 355 monedes que abracen una cronologia entre els anys 330-375 dC, de les quals el 97,18% corresponen a bronzes encunyats entre el 337 i 364 dC (Ripollès, 1980, 166; Abascal i Alberola, 2007, 181-233). Si continuem amb el *territorium* de la colònia hem de tractar de les peces del *Portus Illicitanus* (Santa Pola) i els seus voltants on es van comptabilitzar 251 exemplars, dels quals 89 són il·legibles (Abascal, 1989), mentre que de les intervencions dutes a terme a la Picola –*Portus Illicitanus* es van recuperar 71 bronzes, 37 d'ells il·legibles (Frias i Llidó, 2005, 212-216). Per altra banda al Museu Arqueològic de Santa Pola es conserven monedes vàndales i bizantines de les quals es desconeix el lloc de procedència. De les primeres n'hi ha dos *nummi*, un exemplar de 4 *nummi* anònims, 3 d'Hilèric i un de Gelimer, en canvi de les segones «un *folles* d'Anastasi, 5 exemplars de *nummus* de Justinià I i un de 10 *nummi*, 10 *nummi* de Justí II, un *nummus* de Maurici, 10 *nummi* de l'emperador Focas i una moneda de 20 *nummi* de Justinià II» (Marot, 1997, 186-187; Doménech, 2003b, 235).

Per a les comarques del Vinalopó s'han documentat 203 monedes per al s. IV i altres 42 que van del 408 fins al 457 dC (Alberola i Abascal, 1998, 139-149). D'altra banda, al terme de Montfort es va trobar un tresoret compost per 137 peces que cobreixen un ampli espectre cronològic, de les quals 101 pertanyen a època romana i una al període bizantí. De les romanes, 77 corresponen al s. IV dC fet que constitueix el 76,23% del conjunt, en canvi la resta d'exemplars del dipòsit explicaria l'ús residual de les monedes de segles anteriors (Arroyo, 1985, 140-141).

V. CONCLUSIONS

L'assentament del Tossal de les Basses està proporcionant noves dades sobre el poblament i la distribució d'aquest dins el territori alacantí. Fruit de les intervencions arqueològiques i dels treballs que a poc a poc veuen la llum, es pot conèixer millor una de les zones amb més interès investigador de les comarques meridionals i del sud-est peninsular. No obstant això, encara queda molt camí per recórrer i molts estudis específics per realitzar, com seria el de tot el material

numismàtic recuperat a la zona, no sols amb els contextos ben definits per a entendre el moment de circulació de les monedes, sinó per a conèixer l'evolució de la massa monetària en dos assentaments tan destacats com són el Tossal de les Basses i el Tossal de Manises-*Lucentum*.

L'estudi pretén aportar noves dades dins l'àmbit monetari durant un moment concret: els segles IV-V dC i el trànsit del baix Imperi a l'antiguitat tardana. Si bé la moneda més moderna del conjunt podria datar-s'hi a principis del s. V dC, pensem que l'ocultació del dipòsit podria haver-s'hi realitzat perfectament cap a mitjans (segon o tercer quart) d'aquesta centúria, hipòtesi que s'haurà de corroborar una vegada hagen estat estudiats i publicats els resultats del context arqueològic on es va recuperar el conjunt. Aquesta idea es deu, tant al desgast de la peça més recent que testimonia un ús perllongat, com a l'absència d'AE2 i a l'evidència d'una tria de bronzes amb mòdul reduït, cas dels AE3 i AE4. Val la pena dir que, la composició del dipòsit monetari recuperat a l'enclavament costaner del Tossal de les Basses, coincideix de manera significativa amb les peces que formen l'ocultació de 39 bronzes exhumada al teatre romà de *Malaca* (Mora, 2007, 195-198), lot que ens serveix d'exemple per a conèixer millor el funcionament del numerari d'aquest moment al sud-est peninsular. Cal destacar al conjunt la inexistència de peces de segles anteriors, cas dels antoninians del s. III que van ser encunyats en grans quantitats (Lledó, 2004, 121), així com l'elevat grau de desgast dels bronzes per l'ús allargat en el temps i la possibilitat de l'existència d'imitacions dins el lot, però també la presència d'exemplars manipulats, com els partits o retallats. No hem d'oblidar que l'aparició d'un ponderal recuperat a la mateixa UE que el lot de 77 *nummi*, podria estar associada a algun tipus d'activitat comercial duta a terme a l'estança de la vil·la on es va trobar, o bé a una ocultació de bronzes relacionada amb un episodi històric d'inestabilitat social i econòmica a la zona. Marot (1999, 151) apunta que aquest tipus d'atresoraments es podrien haver produït al llarg d'un període molt més extens a causa de la inseguretat existent durant part del s. V dC, ja que la perdurabilitat de la moneda fins a moments prou avançats així com la gairebé inexistència de noves emissions no faciliten la datació dels conjunts amb claredat. És per això que, el desgast per l'ús dilatat i les alteracions físiques dels bronzes estudiats, poden estar relacionats amb el deure de resoldre la greu mancança de numerari així com la seua adequació a les necessitats dineràries per a les transaccions més usuals i de poc valor (Marot *et alii*, 2000, 510).

Per concloure volem recordar que el material presentat segueix un patró d'abastiment semblants als de la resta d'enclavaments costaners del sud-est peninsular. Si bé alguns d'ells –afortunadament cada vegada menys–, encara no disposen de contextos arqueològics exhaustius fet que impossibilita afinar la cronologia de l'ocultació i conèixer de manera fiable el temps que va

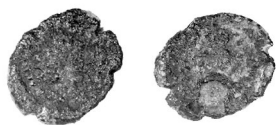
estar en circulació el conjunt, qüestió fonamental per a entendre els usos i funcionament de numerari (Mora, 2012, 129) durant el trànsit del baix Imperi a l'antiguitat tardana. Esperem que treballs futurs sobre l'assentament i els seus contextos en detall puguin oferir informació més acurada sobre el lloc on va aparèixer aquest tresoret.

CATÀLEG

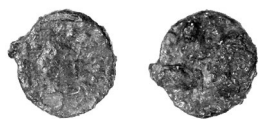
La configuració del catàleg segueix la mateixa línia d'altres estudis numismàtics. Les monedes estan ordenades cronològicament per emperador i en el cas de desconèixer l'adscripció a aquest, s'ha fet per vinculació cronològica als tipus monetaris. El número indicat al principi de cada exemplar l'hem assignat nosaltres per a l'elaboració de l'estudi. Les referències que permeten la seua classificació apareixen en els casos on ha estat possible després de les dades relatives a pes, diàmetre i posició d'encuny. En aquest treball hem obviat les indicacions *Bibl.* seguida d'una cita ja que totes les peces són inèdites, així com l'apartat relatiu a la seua procedència, atès que tots els bronzes van ser trobats a l'enclavament objecte d'estudi, al sector 7, UE 15, vil·la tardana com hem esmentat a l'inici de l'article.

1. CRISP? *Nummus*. THESSALONICA? 319 dC
A. D N [fl iul crispus nob caes]. Bust amb diadema de perles a la dreta.
R. [virt e]X[erc]. Sol estant (sobre plànol de campament romà) portant globus i alçant la mà dreta.
1,5 g; 16,5 mm; 4h?
RIC VII, 69
Inv.: 3.300

Observ.: pel seu alt nivell de desgast pensem que podria tractar-se d'aquest tipus, tot i que no hi estem segurs.

2. CONSTANCI II. *Nummus*. Seca? 337-361 dC
A. [—]IVS [p] F AV[g]. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.
R. Il·legible per concrecions.
1,6 g; 14,3 mm; – h.
Inv.: 3.303

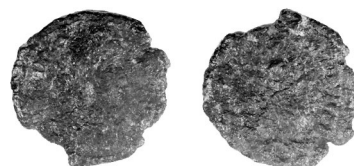

3. CONSTANCI II o JULIÀ. *Nummus*. Seca? 355-363 dC
A. [—]. Bust a la dreta.

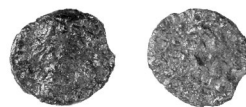
R. [spes rei-publice]. Emperador de peu a esquerra, que sosté globus i llança (?).
1,7 g; 18 mm; 5 h.
Inv.: 3.329

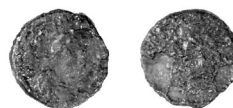
4. JULIÀ. *Nummus*. Seca? 361-363 dC
A. [dn fl cl]IVL[ianus] P F AVG. Bust amb diadema de perles, drapejat i amb cuirassa a la dreta.
R. [spes reip-]VBLICAE. Emperador de peu a esquerra, que sosté globus i llança, estrella a l'esquerra (?).
2,1 g; 20,8 mm; 5 h.
Inv.: 3.278

5. TEODOSI. *Nummus*. Seca? 383-394 dC
A. [d] N THEO[do sius p f aug]. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.
R. [salus rei p]V[blicae]. Victòria avançant a l'esquerra portant trofeu i arrossegant captiu.
1,1 g; 14 mm; 6 h.
Inv.: 3.283

6. ARCADI. *Nummus*. Seca? 383-408 dC
A. D N [a]RCADIV[s p f a]VG. Bust amb diadema de perles, drapejat i amb cuirassa a la dreta.
R. Il·legible.
1,3 g; 13,3 mm; – h.
Inv.: 3.325

Atribució indeterminada Tipus *Falling horseman*

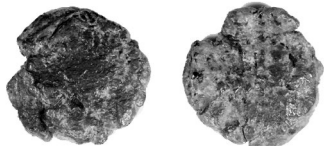
7. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
AQUILEIA o CONSTANTINOPOLIS. 350-361 dC
A. [—]. Bust a la dreta.
R. [fel te]M[p re-p]ARA[tio]. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut.
Exerg: ·II· o ·M· / [—]
1,9 g; 17,1 mm; 1-2 h.
Inv.: 3.290
Observ.: moneda amb massa.

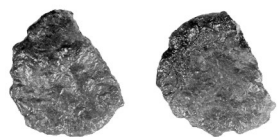
8. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 CONSTANTINOPOLIS o CYZICUS? 350-361 dC
 A. Il·legible.
 R. [fel t]EMP RE-[paratio]. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut.
 Exerg: ·M·/—/—
 1,5 g; 16,5 mm; — h.
 Inv.: 3.310

9. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*. Seca?
 350-361 dC
 A. [—]. Cap a la dreta.
 R. [fel temp reparatio?]. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut (?).
 2,6 g; 18,1 mm; 1 h?
 Inv.: 3.268
 Observ.: cospell gros i cantell trencat.

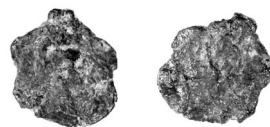
10. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? 350-361 dC
 A. [—]. Cap a la dreta.
 R. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut.
 1,2 g; 16,5 mm; 4 h?
 Inv.: 3.270
 Observ.: moneda partida, molt desgastada.

11. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? 350-361 dC
 A. [—]. Bust amb diadema de perles a la dreta.
 R. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut (?).
 1,2 g; 12,5 mm; 5-6 h.
 Inv.: 3.273

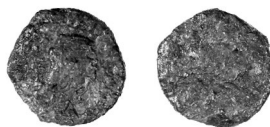
12. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? 350-361 dC
 A. Il·legible.
 R. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut.
 1,6 g; 15,8 mm; — h.
 Inv.: 3.294
 Observ.: cantell trencat.

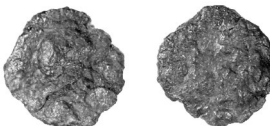
13. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? 350-361 dC
 A. Bust a l'esquerra (?).
 R. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut.
 2,2 g; 17 mm; 6 h.
 Inv.: 3.299

14. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? 350-361 dC
 A. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.
 R. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut.
 1,8 g; 16 mm; 5 h.
 Inv.: 3.301

15. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? 350-361 dC
 A. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.
 R. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut.
 1,7 g; 16,5 mm; 5 h.
 Inv.: 3.343

16. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? 350-361 dC
 A. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.
 R. Soldat a l'esquerra que llanceja un genet caigut (?).
 2,3 g; 18,8 mm; 6-7 h.
 Inv.: 3.286

Tipus Spes17. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? 355-363 dC

A. [—]. Bust d'emperador amb diadema de perles a la dreta.

R. [spes rei-publice]. Emperador de peu a l'esquerra, que sosté globus i llança.

1,6 g; 15,5 mm; 6 h.

Inv.: 3.296

18. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? 355-363 dC

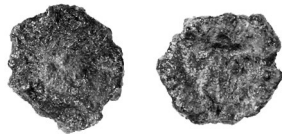
A. [—]. Cap a la dreta.

R. [spes reipublice?]. Emperador de peu a l'esquerra, que sosté globus i llança.

1,9 g; 17 mm; 2 h.

Inv.: 3.279

Observ.: moneda amb el cantell trencat.

19. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

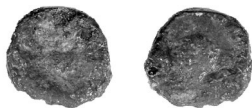
Seca? 2a ½ s. IV dC

A. [—] O[—]. Cap a la dreta.

R. Figura de peu (possible *spes reipublice*).

1,1 g; 14 mm; 9 h.

Inv.: 3.272

20. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

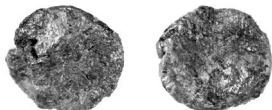
Seca? 2a ½ s. IV dC

A. Il·legible.

R. Figura de peu (*Spes?*).

1,7 g; 15,5 mm; – h.

Inv.: 3.314

Tipus Gloria romanorum21. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? 364-375 dC

A. Il·legible.

R. GLOR[ia roma]NORVM. Emperador avançant a la dreta, que arrossega a captiu i sosté *làbarum*.

Exerg: [-]ON[-?]NSS

1,7 g; 17,8 mm; – h.

Inv.: 3.326

Observ.: cantell trencat.

22. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? 364-392 dC

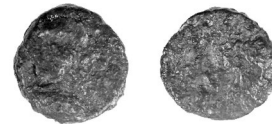
A. Bust a la dreta drapejat.

R. [gloria romanorum?]. Emperador avançant a la dreta arrossegant captiu (?).

2,2 g; 15 mm; 2 h.

Inv.: 3.269

Observ.: cospell gros.

23. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? 364-392 dC

A. [—]. Bust amb diadema de perles a la dreta.

R. Emperador estant a l'esquerra que porta *làbarum*, captiu assegut als seus peus.

1,8 g; 17 mm; 6 h.

Inv.: 3.276

Observ.: moneda amb mossa.

Tipus Securitas24. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

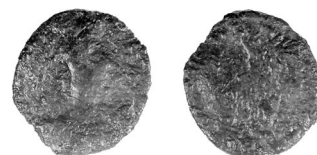
Seca? 364-378 dC

A. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.

R. [securita]S [- reip]V[blicae?]. Victòria avançant a l'esquerra, que sosté corona i palma.

2,1 g; 18,8 mm; 6 h.

Inv.: 3.277

Tipus Vota Publica

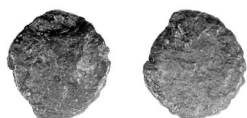
25. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
Seca? 318-388 dC

A. Bust a la dreta.

R. [vot/ – / mu]LT/ [—]. Llegendra dins de corona.
1,3 g; 14 mm; 6 h.

Inv.: 3.275

Observ.: cantell trencat.

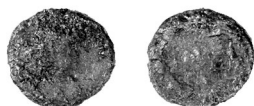

26. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
Seca? 347-383 dC

A. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.

R. V[ot]/ XX/ MV[lt]/ X[xx]. Llegendra dins de corona.
1,2 g; 14,8 mm; 6 h.

Inv.: 3.333

Tipus Victoria Aug

27. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
Seca? 337-364 dC

A. Bust a la dreta.

R. [vict]ORIA – [augg]. Victòria alada avançant a l'esquerra, que sosté corona i palma, amb la cama dreta flexionada sobre un captiu.

2,0 g; 18,5 mm; 12 h.

Inv.: 3.317

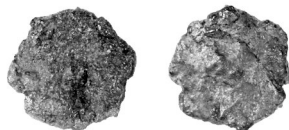
28. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
Seca? s. IV dC

A. Il·legible.

R. [victoria augg]. Victòria alada avançant a l'esquerra, que sosté corona i palma, amb la cama dreta flexionada sobre un captiu.

1,9 g; 17 mm; – h.

Inv.: 3.339

29. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
Seca? 364-408 dC

A. [—]VS [p] F AVG. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.

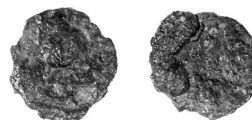
R. [victoria] AVGGG. Victòria sobre globus, oferint la mà per a alçar la figura femenina que està agenollada a l'esquerra.

Exerg: CO? [—]

0,9 g; 15,8 mm; 6 h.

Inv.: 3.281

Observ.: possibilitat d'Honori (395-402 dC), anvers D N HONORIVS P F AVG

Tipus Reparatio

30. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*. Seca?
378-383 dC

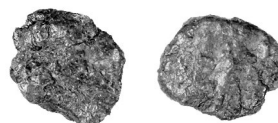
A. Il·legible.

R. [reparatio – reipub]. Emperador de peu, que alça amb la mà esquerra a una dona agenollada amb el cap torçat, i que sosté victoriola sobre globus amb la dreta (?).

1,7 g; 17,1 mm; – h.

Inv.: 3.311

Observ.: cantell trencat.

Altres tipus Victòria

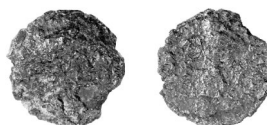
31. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. Bust amb diadema de perles a la dreta.

R. [—]A[—]. Victòria que avança arrossegant captiu (?).

1,1 g; 15,5 mm; 6 h.

Inv.: 3.328

32. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.

R. Figura de front a l'esquerra (Victòria?).

1,4 g; 13,2 mm; 10 h?

Inv.: 3.335

33. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

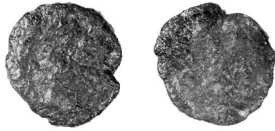
Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. Bust (amb diadema de perles i) drapejat a la dreta (?).

R. Victòria de front.

1,5 g; 16,8 mm; 1 h?

Inv.: 3.307

34. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? Finals s. IV– princ. V dC

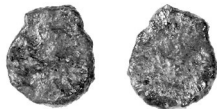
A. Bust a la dreta (?).

R. Victòria de front.

1,7 g; 14 mm; 10 h?

Inv.: 3.293

Observ.: cospell gros.

35. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

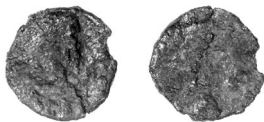
Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. Bust a la dreta.

R. Victòria de front (?).

1,6 g; 15,2 mm; 10-11 h?

Inv.: 3.318

36. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

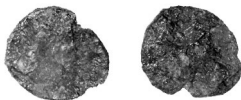
Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. Bust a la dreta.

R. Victòria de front (?).

0,9 g; 14 mm; – h.

Inv.: 3.321

37. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? s. V dC

A. Cap a la dreta (?).

R. Victòria alada a l'esquerra (?).

1,8 g; 15 mm; 11 h.

Inv.: 3.308

38. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? s. V dC

A. Bust a la dreta.

R. Victòria alada (?).

1,4 g; 15,6 mm; 6 h.

Inv.: 3.297

39. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*

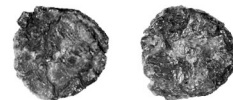
vandal? Seca? s. V dC

A. Bust a la dreta.

R. Victòria alada (?).

1,1 g; 13 mm; 1 h.

Inv.: 3.295

40. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus* vándal?

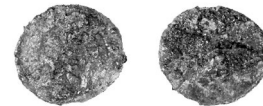
Seca? s. V dC

A. Il·legible.

R. Victòria alada (?).

1,2 g; 15 mm; – h.

Inv.: 3.302

41. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus* vándal?

Seca? s. V dC

A. Cap a la dreta (?).

R. Victòria a l'esquerra amb els braços en arc (?).

1,1 g; 11,2 mm; 11 h?

Inv.: 3.304

42. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus* vándal?

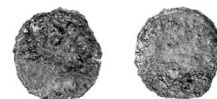
Seca? s. V dC

A. Il·legible.

R. Victòria de peu a l'esquerra, que sosté corona amb la mà dreta.

1,0 g; 13 mm; – h.

Inv.: 3.323

Altres tipus d'atribució indeterminada**43. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.**

Seca? s. IV dC

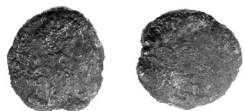
A. Bust amb diadema a la dreta.

R. [—]V[—]. Il·legible.

1,5 g; 14 mm; – h.

Inv.: 3.274

Observ.: cospell gros.

44. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

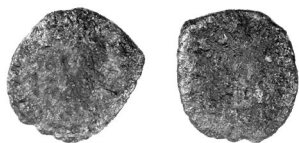
Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. D N [—]. Bust amb diadema de perles i drapejat a la dreta.

R. Il·legible.

1,8 g; 19 mm; – h.

Inv.: 3.306

45. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

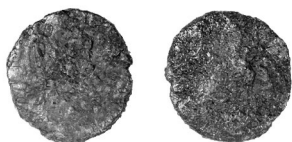
Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. [—]IV[—]. Cap a la dreta.

R. Il·legible.

1,8 g; 18 mm; – h.

Inv.: 3.287

46. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. Bust a la dreta.

R. Figura de peu a l'esquerra.

1,5 g; 13,5 mm; 7-8 h.

Inv.: 3.282

47. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? Finals s. IV– princ. V dC

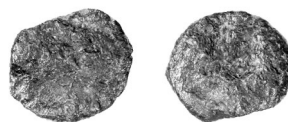
A. Bust a l'esquerra.

R. Dues figures enfrontades.

1,9 g; 17,2 mm; 9 h.

Inv.: 3.316

Observ.: moneda partida, cantell trencat.

48. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. Cap a la dreta (?).

R. Il·legible.

2,1 g; 19 mm; – h.

Inv.: 3.280

Observ.: cantell trencat.

49. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? Finals s. IV– princ. V dC

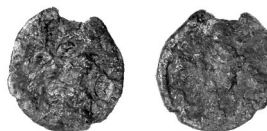
A. Bust drapejat a l'esquerra.

R. Il·legible.

2,0 g; 17 mm; – h.

Inv.: 3.289

Observ.: cospell gros.

50. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? Finals s. IV– princ. V dC

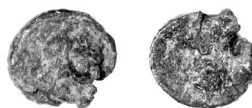
A. Bust a la dreta (?).

R. Il·legible.

1,4 g; 14,8 mm; – h.

Inv.: 3.292

Observ.: cantell trencat.

51. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.

Seca? Finals s. IV– princ. V dC

A. Il·legible.

R. Figura de peu a esquerra amb els braços oberts (?).

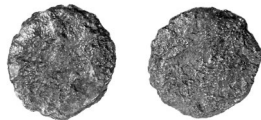
2,2 g; 14,9 mm; – h.

Inv.: 3.305

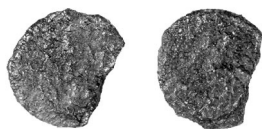
Observ.: cospell gros.

52. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? Finals s. IV– princ. V dC
 A. Cap a la dreta (?).
 R. Il·legible.
 1,4 g; 15,2 mm; – h.
 Inv.: 3.309

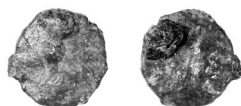
53. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? Finals s. IV– princ. V dC
 A. Bust a la dreta.
 R. Il·legible.
 1,3 g; 16 mm; – h.
 Inv.: 3.320
 Observ.: moneda partida.

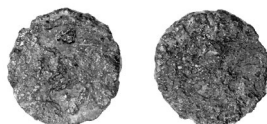
54. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? Finals s. IV– princ. V dC
 A. Bust a la dreta.
 R. Il·legible.
 1,2 g; 14 mm; – h.
 Inv.: 3.322

55. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? Finals s. IV– princ. V dC
 A. Bust a la dreta.
 R. Il·legible.
 1,5 g; 13,5 mm; – h.
 Inv.: 3.324
 Observ.: molt desgastada i amb concrecions.

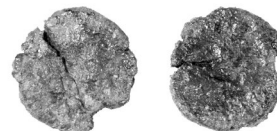
56. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? Finals s. IV– princ. V dC
 A. Bust de front (?).
 R. Il·legible.
 1,6 g; 16 mm; – h.
 Inv.: 3.327

57. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? Finals s. IV– princ. V dC
 A. Bust a la dreta.
 R. Il·legible.
 1,2 g; 13,6 mm; – h.
 Inv.: 3.330

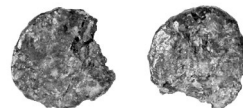
58. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? Finals s. IV– princ. V dC
 A. Bust a la dreta.
 R. Il·legible.
 2,0 g; 16,5 mm; – h.
 Inv.: 3.337

59. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? Finals s. IV– princ. V dC
 A. Bust a la dreta.
 R. Il·legible.
 1,4 g; 15,8 mm; – h.
 Inv.: 3.338

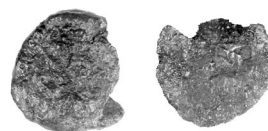

60. ATRIBUCIÓ INDETERMINADA. *Nummus*.
 Seca? Finals s. IV– princ. V dC
 A. Cap a la dreta.
 R. Il·legible.
 1,1 g; 14 mm; – h.
 Inv.: 3.340
 Observ.: cantell trencat.

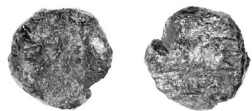

Indeterminades

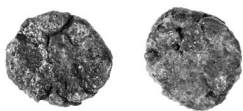
61. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? s. IV dC
 Anvers i revers il·legibles.
 1,8 g; 16 mm; – h.
 Inv.: 3.271
 Observ.: cantell trencat.

62. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,3 g; 13,8 mm; – h.
Inv.: 3.284

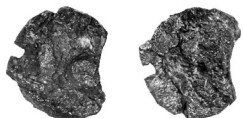
63. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,7 g; 14,2 mm; – h.
Inv.: 3.285
Observ.: cospell gros.

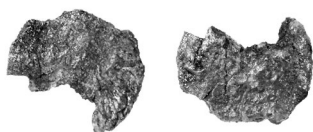
64. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,9 g; 18,2 mm; – h.
Inv.: 3.288

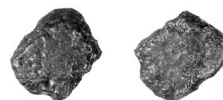
65. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,3 g; 15,2 mm; – h.
Inv.: 3.291
Observ.: cantells trencats.

66. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,6 g; 18,3 mm; – h.
Inv.: 3.298
Observ.: cantell trencat, quasi partida per la meitat.

67. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,1 g; 12,2 mm; – h.
Inv.: 3.312
Observ.: cantell trencat.

68. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
2,6 g; 15 mm; – h.
Inv.: 3.313
Observ.: cospell gros.

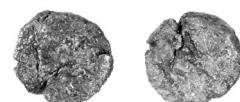
69. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,7 g; 13,8 mm; – h.
Inv.: 3.315
Observ.: cospell gros.

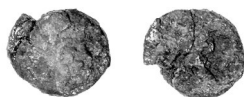
70. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,7 g; 15 mm; – h.
Inv.: 3.319

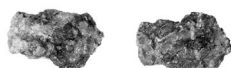
71. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s.
IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,0 g; 13,3 mm; – h.
Inv.: 3.331

72. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s. IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,4 g; 13,9 mm; – h.
Inv.: 3.332
Observ.: cantell trencat.

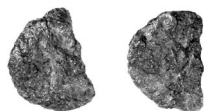
73. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s. IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
0,5 g; 13 mm; – h.
Inv.: 3.334
Observ.: cantell trencat.

74. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s. IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,7 g; 19,2 mm; – h.
Inv.: 3.336
Observ.: cantell trencat.

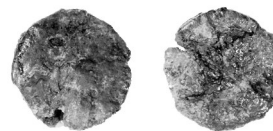
75. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s. IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
0,7 g; 14 mm; – h.
Inv.: 3.341
Observ.: moneda partida.

76. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s. IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
1,8 g; 14,8 mm; – h.
Inv.: 3.342
Observ.: cospell gros.

77. INDETERMINADA. *Nummus*. Seca? Finals s. IV– princ. V dC
Anvers i revers il·legibles.
2,4 g; 16 mm; – h.
Inv.: 3.344
Observ.: cospell gros.

Immaculada Garrigós i Albert
Caseriu Enzebres, 7
03650 El Pinós (Alacant)
immagarrigos@gmail.com

BIBLIOGRAFIA

- ABASCAL PALAZÓN, J. M., 1989: *La circulación monetaria del Portus Ilicitanus*, València.
- ABASCAL PALAZÓN, J. M. i GISBERT SANTONJA, J. A., 1990-1991: «Numismática y evidencia arqueológica en el alfar romano de la Almadrava (Setla– Mirarosa– Miraflor)», *Lucentum*, IX-X, 133-160.
- ABASCAL PALAZÓN, J. M., CEBRIÁN FERNÁNDEZ, R., RONDA FEMENÍA, A., i SALA SELLÉS, F. (eds.), 2007: *Baños de la Reina (Calpe, Alicante). Un vicus romano a los pies del Peñón de Ifach*, Calp.
- ABASCAL PALAZÓN, J. M. i ALBEROLA BELDA, A., 2007: *Monedas antiguas de los museos de Elche*, Madrid.
- ABASCAL PALAZÓN, J. M. i ALBEROLA BELDA, A., 2010: «Hallazgos monetarios en Calpe (2ª serie)», *Lucentum*, XXIX, 163-186.
- ALBEROLA BELDA, A. i ABASCAL PALAZÓN, J. M., 1998: *Moneda antigua y vida económica en las comarcas del Vinalopó*, València.
- ARROYO ILERA, R., 1985: «El tesoro de monedas tardorromanas de Monforte (Alacant)», *Acta Numismática*, 15, 139-156.
- ARROYO ILERA, R., 1988: «Estudio numismático del yacimiento tardorromano del Albir (Altea-Alacant)», *Acta Numismática*, 17-18, 153-172.
- ARROYO ILERA, R. i BOLUFER MARQUES, J., 1988: «Anàlisi numismàtica del conjunt monetari de la Punta de l'Arenal (col·lecció Segarra Llamas)», *Xàbiga*, 4, 25-37.
- DEPEYROT, G., 1996: *Crisis e inflación entre la Antigüedad y la Edad Media*, Barcelona.
- DOMÉNECH BELDA, C., 2003a: *Dinares, dirhames y feluses. Circulación monetaria islámica en el País Valenciano*, Alacant.
- DOMÉNECH BELDA, C., 2003b: «Monedas e inscripciones tardorromanas e islámicas», *Las ciudades y los campos de Alicante en época romana*, *Canelobre*, 48, 222-242.

- DOMÉNECH BELDA, C., 2009: «Numismática y Arqueología Medieval: La moneda de excavación y sus aportaciones», *XIII Congreso Nacional de Numismática* (Cadis, 2007), 731-760, Cadis.
- FRÍAS CASTILLEJO, C. i LLIDÓ LÓPEZ, F., 2005: «Evolución de las actividades comerciales en la factoría de salazones de Picola-Portus Ilicitanus (Santa Pola, Alicante): Análisis numismático», *III Congreso internacional de estudios históricos. El mediterráneo: la cultura del mar y la sal* (Santa Pola), 205-219, Santa Pola.
- GARRIGÓS I ALBERT, I., 2013a: «El MUSA (Museo de la Ciudad de Alicante) y sus fondos numismáticos», *Manisio. Revista de Arqueología y Patrimonio Cultural*, 1, 39-58.
- GARRIGÓS I ALBERT, I., 2013b: «Les monedes de la vil·la romana de Casa Ferrer I als fons del MUSA (Museu de la ciutat d'Alacant)», *Lucentum*, XXXII, 171-183.
- GARRIGÓS I ALBERT, I., en premsa: «La vil·la romana de Parc de les Nacions: estudi numismàtic dels fons del MUSA (Museu de la ciutat d'Alacant)», *Saguntum (PLAV)*.
- GARRIGÓS I ALBERT, I. i MELLADO RIVERA, J. A., 2004: «Les monedes de la Serreta: consideracions sobre la circulació monetària a les comarques meridionals del País Valencià», *Recerques del Museu d'Alcoi*, 13, 201-226.
- GARRIGÓS I ALBERT, I. i SANTOS-OLMO SANTAMARÍA, J., 2015: «Monedes de jaciments i troballes fortuïtes al Museu Arqueològic Municipal d'Alcoi», *Recerques del Museu d'Alcoi*, 24, 149-186.
- LARA VIVES, G., GARCÍA GUARDIOLA, J., LÓPEZ SEGUÍ, E., RIZO ANTÓN, C. E. i SÁNCHEZ DE PRADO, M. D., 2007: «Nuevas evidencias de la ocupación de Benalúa (Alicante) durante los siglos VI-VII d.C.», *MARQ, Arqueología y Museos*, 2, 49-81.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, F., 1999: «El ejército en las iconografías monetales romano-imperiales (siglos III-IV)», *III Curs d'Història monetària d'Hispania. Moneda i exèrcits*, 123-143, Barcelona.
- LUMBRERAS VOIGT, M., 2002a: *Estudio arqueológico en el Cerro de las Balsas, Albufereta (Alicante), para la realización de la Red Tranviaria de Alicante*.
- LUMBRERAS VOIGT, M., 2002b: *Estudio arqueológico para el Proyecto de Canalización de Aguas para el Plan Parcial de la Albufereta, Alicante*.
- LLEDÓ CARDONA, N., 2004: «El comportamiento de la moneda de bronce en las ciudades romanas del litoral tarraconense y sus respectivos ámbitos rurales en época imperial», *VIII Curs d'Història monetària d'Hispania. La moneda de l'Imperi romà*, 113-131, Barcelona.
- LLEDÓ CARDONA, N., 2007: *La moneda en la Tarraconense mediterránea en época romana imperial*, SIP, Sèrie de Treballs Varis, 107, València.
- LLEDÓ CARDONA, N., 2010: «El uso monetario en Alicante durante el período romano imperial y la época tardoantigua», *Monedas, todas las caras de la historia. Colecciones numismáticas del MARQ*, 28-43, Alacant.
- MAROT I SALSAS, T., 1997: «Aproximación a la circulación monetaria en la Península Ibérica y las islas Baleares durante los siglos V y VI. La incidencia de las emisiones vándalas y bizantinas», *Revue Numismatique*, 152, 157-190.
- MAROT I SALSAS, T., 1999: «Invasions i accions militars a la península Ibèrica durant l'antiguitat tardana (segles V-VII): el testimoni de la moneda», *III Curs d'Història monetària d'Hispania. Moneda i exèrcits*, 145-167, Barcelona.
- MAROT I SALSAS, T., 2000-2001: «La Península Ibérica en los siglos V-VI: consideraciones sobre provisión, circulación y usos monetarios», *Pyrenae*, 31-32, 133-160.
- MAROT I SALSAS, T., SALA SELLES, F. i LLORENS FORCADA, M. M., 2000: «Contextos monetarios del siglo VI: las monedas procedentes de los vertederos del barrio de Benalúa (Alicante)», *V Reunión d'Arqueologia Cristiana Hispànica* (Cartagena, 1998), 507-518, Cartagena.
- MORA SERRANO, B., 2001: «La moneda en la ciudad de Malaca (siglos III aC-VI dC)», *V Curs d'Història monetària d'Hispania. Moneda i vida urbana*, 123-143, Barcelona.
- MORA SERRANO, B., 2007: «Moneda tardoantigua en Malaca (Málaga): un ocultamiento monetario del siglo V d.C. procedente del teatro romano», *Numisma*, 251, 191-212.
- MORA SERRANO, B., 2012: «Arqueologia i moneda al sud-est hispà en l'Antiguitat Tardana. Els contactes entre la regió Malacitana i l'interior bètic», *XVI Curs d'Història monetària d'Hispania. La moneda en temps de crisi*, 119-134, Barcelona.
- MULA ROS, M. J. i ROSSER LIMINANA, P., 1993: «El poblado ibérico amurallado del Cerro de las Balsas (Albufereta, Alicante): resultados preliminares de los sondeos practicados por el COPHIAM (1990-1991)», *LQNT*, 1, 105-117.
- ORTEGA PÉREZ, J. R., 2002: *Informe Preliminar de la Actuación en el área arqueológica entre el P.K. 0'300 y el P.K. 0'320 (lateral izquierdo) del encauzamiento del barranco de La Albufereta (Alicante) desde Vía Parque hasta la desembocadura al mar*.
- RAMÓN SÁNCHEZ, J. J., 2010: «Las colecciones numismáticas del MARQ de Alicante», *Monedas, todas las caras de la historia. Colecciones numismáticas del MARQ*, 80-91, Alacant.
- RIPOLLÈS ALEGRE, P. P., 1980: *La circulación monetaria en las tierras valencianas durante la Antigüedad*, Barcelona.
- ROSSER LIMINANA, P. et alii, 1992: *Sondeos de urgencia realizados en el Plan Parcial de Ordenación Urbana 1/4, Albufereta (Cerro de las Balsas-Chinchorro. Alicante. Necrópolis del Chinchorro)*.
- ROSSER LIMINANA, P. (coord.), 2007: *El patrimonio cultural de Alicante: avance de un catálogo. El patrimonio inmueble*, LQNT, Monogràfic 3, Alacant.
- ROSSER LIMINANA, P. i FUENTES MASCARELL, C., 2007: *Tossal de les Basses, seis mil años de historia de Alicante*, Alacant.
- ROSSER LIMINANA, P. i SOLER ORTIZ, S., 2015: «La necrópolis tardo-antigua del Tossal de les Basses

(Alicante, España): tipología y primera aproximación interpretativa y cronológica», *Saguntum (PLAV)*, 47, 147-174.

SUTHERLAND, C. H. V., CARSON, R. A. G. i BRUUN, P., 1966: *The Roman Imperial Coinage, vol. VII, Constantinus to Licinius, A.D. 313-337*, Londres. (= RIC VII).

Recepción: 17-05-2016

Aceptación: 29-07-2016